

UOT 792

ORCID: 0009-0004-8816-6239

DOI: 10.52094/PESJ1992

Əsmər Qulu qızı Həbibli
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Magistrant
asmah.bibli@gmail.com

AKTYOR FƏRDIYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞMƏSİNDƏ K.S. STANİSLAVSKİNİN “AKTYORUN ÖZ ÜZƏRİNDƏ İŞİ” TƏLİMİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə: “Aktyor fərdiyyətinin təkmilləşməsində K.S. Stanislavskinin “Aktyorun öz üzərində işi” təliminin əhəmiyyəti” adlı məqalədə K.S. Stanislavski təlimi geniş şəkildə təhlil edilmişdir. Məqalədə K.S. Stanislavski metodunun prinsipləri araşdırılmış, “Aktyorun öz üzərində işi” təliminin nəzəri və təcrübə tərəfləri dəyərləndirilmişdir. Məqalədə istinad edilmiş müəlliflərin fikirlərinə yer verilmiş, münasibət bildirilmişdir. Bu məqalə ümumilikdə, aktyor sənəti ilə bağlı nəzəri fikirləri özündə əks etdirir.

Açar sözlər: aktyor, rejissor, təlim, teatr, obraz, rol, fərdiyyət, xüsusiyyət, sənət, səhnə

Konstantin Sergeyeviç Stanislavski XX əsr teatr sənətində ən böyük islahatçılardan biri hesab olunur. Onun sistemi aktyorun yalnız texniki bacarıqlarını deyil, həm də daxili psixoloji inkişafını ön plana çıxarır. Stanislavskinin “aktyorun öz üzərində işi” anlayışı aktyorun peşəkar və fərdi inkişafının təməlini təşkil edir. Bu təlim aktyora rolun yalnız səhnədəki performansla deyil, həm də onun daxili dünyası ilə əlaqəli olduğunu göstərir.

Rejissor, nəzəriyyəçi K.S. Stanislavskinin yaratdığı “Yaşama sənəti” təlimi aktyor sənətinin elmi əsaslarla öyrənilməsinə mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. O, “Aktyorun öz üzərində işi” konsepsiyasını sistemli şəkildə formalaşdırmışdır. Aktyor sənətinə bu cür yanaşma, təkcə aktyorun texniki bacarıqlarını deyil, həmçinin daxili psixofiziki potensialını da inkişaf etdirməyə yönəlmiş düşünülmüş bir təlim modelidir. K.S. Stanislavski özü bu barədə deyir: “Qayda, intizam, etika və s. bizə təkcə ümumi işin qurulması üçün yox, sənətin

və yaradıcılığın bədii məqsədlərinin həlli üçün lazımdır. İş ovqatının yaradılmasının birinci şərti, “özündəki sənəti sev, sənətdəki özünü yox” devizinə riayət etməkdir” (K.C.Станиславский. 1955, с.244).

K.S.Stanislavski Aktyorun öz üzərində işi ilə bağlı uzun illər araşdırma aparmışdır. Bu araşdırmalar onu bəzən uzandıdır, əldən salsa da, o, ümidini üzür, mütəmadi olaraq bu istiqamətdə təkrar-təkrar eksperimentlər həyata keçirdərək, yenidən bu mövzuya qayıdır. O, aktyorun öz üzərində işi məsələsinə sadə bir məsələ kimi baxmır, teatrın gələcək inkişafında sənətkarların rolu və əhəmiyyətini gözəl bilirdi. Buna görə qarşıya qoyulan məqsəd nə qədər çətin və ağır olsa da, K.S.Stanislavski böyük əzm və iradə ilə bu sahədə gecə-gündüz demədən araşdırmalarını davam etdirir, bir fikir, sadə bir hərəkət onu yenidən həmin mövzuya qayıtmağa vadar edir.

Özünün apardığı uzun araşdırmalarının nəticəsində o, aktyorun öz üzərində işini iki əsas istiqamətə bölmür. Birinci daxili, yəni psixoloji, ikincisi isə xarici, yəni fiziki inkişafa. Aparılan bölgünün özü də növbəti mərhələlərə qapı açaraq, aktyor sənətindəki daxili və xarici inkişafın mahiyyətini izah edir. K.S.Stanislavski daxili iş dedikdə aktyorun yaddaşını, təsəvvür qabiliyyəti, diqqət mərkəzi və səhnə həqiqətinə inam kimi elementləri nəzərdə tutur, bu kontekstdə “Əgər ki...” prinsipini xüsusi önəm verir. Çünki bu prinsip aktyora səhnə şəraitində verilmiş vəziyyəti real olaraq qəbullanmağa və eyni zamanda obrazın daxilinə nüfuz etməyə şərait yaradır.

Xarici inkişaf dedikdə isə K.S.Stanislavski birmənalı şəkildə bədən plastikasının, səhnə hərəkətinin, nitqin və səsə inkişafını nəzərdə tuturdu. Bununla bağlı o, qeyd edirdi ki, daxili yaşantı ilə xarici ifadə vəhdət təşkil etməlidir ki, obrazın səhnə həqiqiliyinə xələl gəlməsin.

K.S.Stanislavski “Aktyorun öz üzərində işi” kitabı üzərində uzun illər işləmişdir. Hətta ömrünün sonuna yaxın o, öz sistemi üzərində lazımı dəyişiklikləri də həyata keçirmişdir. Bununla bağlı Q.Kristi “Stanislavski məktəbi əsasında aktyor tərbiyəsi” kitabında yazır: “o, rol üzərində işlərkən bizim iradəmizə və şüurmuzə az tabe olan əhvali-ruhiyyəyə, psixoloji vəziyyətə yox, fiziki hərəkətlərin məntiqinə əsaslanmağı təklif edir. Çünki bu məntiq düzgün icra edilərsə, reflektiv surətdə özünə uyğun hislər məntiqini də doğura bilər, bizim təhtəşüura malik olan psixikamızı da təsir edər” (Q.Kristi, 1979, s. 14).

Aktyorun öz üzərində işi, aktyorun teatr sənətinə münasibəti mövzusunda K.S.Stanislavski olduqca ciddi yanaşaraq, hər hansısa laqeydliyi kəskin şəkildə pisləyərək, sənət intizamının da nəzəriyyəsini tərtib edir. O, “aktyorun məşqə

gecikməsi, ifa etdiyi rolun ev hazırlığının olmaması, tərəf-müqabillərinə hörmətsiz münasibəti yaradıcılıq psixologiyasına mənfi təsir edən mühüm sənət intizamı” hesab edir (İ.İsrafilov, 2021, s. 212). Buna görə də o, aktyorun öz üzərində işi məsələsi ilə yanaşı, aktyor etikası məsələsini də gündəmə gətirir.

K.S.Stanislavskinin yaradıcılığının və apardığı araşdırmaların ümumi nəticəsi olaraq qüsursuz bir şəkildə “Aktyorun öz üzərində işi” kitabı ərsəyə gəlir. Müxtəlif illərdə bir neçə dəfə nəşr edilmiş bu kitabda müəllifin “fiziki hərəkətlər metodu” da xüsusi yer tutur. Çünki o, belə hesab edir ki, aktyor obrazın psixoloji vəziyyətinə dolayı yolla, məqsədyönlü fiziki hərəkətlər vasitəsilə yaxınlaşmalıdır. Stanislavski düşünür ki, məhz bu yanaşma psixoloji proseslərin bədən üzərindən aktivləşdirilməsinə xidmət edərək, təbii, inandırıcı oyun tərzini yaradacaq.

K.S.Stanislavski ömrünü həsr etdiyi aktyorun öz üzərində işi prosesini fasiləsiz proses hesab edərək, aktyorun təkcə səhnədə yox, gündəlik həyatda da davam etdirməsini tövsiyə edir. İntizam, müşahidə qabiliyyətinin daima inkişafı, daxili azadlıq, yaradıcılıq təşəbbüsü aktyorun əsas keyfiyyətlərindəndir.

Bu gün, K.S.Stanislavskinin “Aktyorun öz üzərində işi” təlimi müasir dünya teatr pedaqogikasının əsasını təşkil edərək, aktyor sənətində psixoloji realizmin formalaşmasına güclü təsir göstərir.

Stanislavskinin aktyor sənəti ilə bağlı irəli sürdüyü prinsipləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

Emosional yaddaş. Keçmiş təcrübələrdən istifadə edərək obrazın hisslərini təbii şəkildə yaratmaq.

Əgər ki. Aktyorun özünə “Əgər mən bu vəziyyətdə olsaydım nə edərdim?” sualını verərək, empatiya hissindən istifadə edərək obraz yaratmasıdır.

Həyat həqiqəti. Səhnədəki hadisələri həyatdakı hadisələrlə eyniləşdirmək.

Başqalaşma. Aktyorun özünü obrazın yerinə qoyması, onun kimi düşünməsi və davranmasıdır.

Təklif olunmuş vəziyyət. Aktyorun pyesdə müəllifin təklif etdiyi vəziyyətə uyğunlaşması. Yəni zaman, məkan, hadisələrə əsaslanaraq obrazı yaratması.

Üzvilik. Üzvilik səhnədə hər şeyin son dərəcə təbii olmasıdır. Hər hərəkət, hər söz və emosiyaların süni yox təbii olmasıdır.

Stanislavskiyə görə, rolun yaradılması yalnız xarici jest və mimikadan ibarət deyil, aktyorun daxili psixoloji hazırlığı ilə birləşən kompleks prosesdir. Bu proses aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

Pyeslə ilkin tanışlıq və təhlil. Ssenarinin dərin öyrənilməsi, obrazın şəraiti və tarixçəsi ilə tanışlıq.

Rolun səhnə bioqrafiyası. Obrazın keçmiş həyatının və emosional inkişafının qurulması.

Psixotexnika. Hisslərin həqiqətəbənzər ifadəsi, emosional yaddaş və daxili motivlərin işlənməsi.

Rolun dərk edilmə prosesi. Obrazın məqsədləri, hərəkət və reaksiyaların sistemləşdirilməsi.

Bədii toxum və ikinci planın yaradılması. Obrazın xarakteristik xüsusiyyətləri, alt-məqsədləri və səhnədəki əlaqələr.

Yaşama mərhələsi və şəraitin qəbulu. Obrazın səhnədə canlı yaşaması, verilmiş şərait və reallığa uyğun davranışı.

K.S.Stanislavskinin tərtib etdiyi sistem aktyorluğu mexaniki ifadan çıxardıb, psixoloji və yaradıcı prosesə çevirir.

Stanislavski vurğulayır ki, hər bir mərhələ aktyorun fərdiyyətini təkmilləşdirir, onun psixoloji realizm və hissələrin inandırıcılığı bacarıqlarını inkişaf etdirir. O, daxili hazırlıq və texniki məşqlərin birləşməsi ilə rolun yalnız təqlid deyil, həqiqi yaşanmış həyat kimi təqdim olunmasını təmin edir.

K.S.Stanislavski aktyorun öz üzərində işi prinsipini əsas üç hissəyə bölərək, təklif edir. Bölünən hər hissə isə bir-biri ilə sıx bağlıdır və aktyorun psixoloji və fiziki hazırlığını özündə ehtiva edir.

Aktyorun öz üzərində işi prinsipinin birinci hissəsini fiziki hazırlıq mərhələsi təşkil edir. Fiziki hazırlıq prosesinə bədən, jestlər, mimika və hərəkət vərdişlərinin inkişafı, eyni zamanda səs texnikası, diksiya üzərində iş prosesi daxildir. Bundan başqa fiziki hazırlıq prosesində plastik və fizioloji hazırlıq lazımdır ki, bu da səhnədə rahat və təbii performans üçün mühüm hesab edilir.

Aktyorun öz üzərində işi prosesinin ikinci mərhələsi psixoloji hazırlıq hesab edilir. K.S.Stanislavski psixoloji hazırlıq prosesinə hissələrin və emosiyaların idarə olunmasını daxil edib. Bundan başqa o, psixoloji hazırlıq prosesinə daxili motivasiyanın və məqsədin müəyyən edilməsini, “Əgər ki...” prinsipini və emosional yaddaşın tətbiqini, həmçinin alt mətn və daxili həqiqət üzərində işləmə prosesini əlavə edib.

K.S.Stanislavskinin aktyorun öz üzərində işi prosesinin üçüncü mərhələsini rol üzərində iş prosesi təşkil edir. Bu mərhələ aktyorun öz üzərində işi ilə oxşar olsa da, burada müəyyən fərqlər qaçılmazdır. Rol üzərində iş prosesində verilmiş şərtləri təhlil etmək kimi mühüm məsələ yer tutur. Bundan başqa rol üzərində iş prosesi zamanı məqsəd və hərəkət planının hazırlanması nəzərdə tutulur. Rejissorun və komanda üzvlərinin yönləndirilməsi ilə səhnəyə adaptasiya olmaq və rolun bütün səhnələrində ardıcıl davranış və psixoloji həqiqət yaratmaq da rol üzərində iş prosesinin mühüm qollarından hesab edilir.

K.S.Stanislavski bölgünü bu cür həyata keçirtsə də o, qeyd edir ki, bu üç hissəni bir-birindən ayırmaqla bərabər, onların daima paralel işləməsi olduqca vacibdir. Belə ki, fiziki hazırlıqla məşğul olan aktyor eyni zamanda psixoloji hazırlığı da inkişaf etdirməli, rol üzərində işlərkən həm psixoloji, həmçinin də fiziki elementləri nəzərdə tutmalıdır.

İstər K.S.Stanislavskinin öz dövründə, istərsə də ondan əvvəl və sonra yaşamış nəzəriyyəçi rejissorlar teatrda apardıqları eksperimentlər əsasında öz nəzəri metodlarını yaratmışam. Ancaq buna baxmayaraq, K.S.Stanislavskinin yaratdığı “Aktyorun öz üzərində işi” metodu bütün təlimlər arasında inqilabi hadisə hesab edilir. Onun yaratdığı bu təlimin digər təlimlərlə oxşar cəhətlərini araşdırsaq rolun mənimsənilməsi prinsipini yada sala bilərik. Belə ki, həm onun, həm də digərlərinin metodu digər klassik aktyor ifaçılığının üsulları da aktyordan xarakteri mənimsəməyi tələb edir. Belə ki, başqa məktəblərdə də rolun xarakterini öyrənmək və onu səhnədə göstərmək əsas prinsipdir. K.S.Stanislavskinin təlim və məşqləri V.Meyerhold və B.Brextin metodunda olduğu kimi məşqlərə və sistemə əsaslanır. Bundan başqa K.S.Stanislavski də digərləri kimi aktyordan real həyatda müşahidə apararaq, insan davranışlarını öyrənməyi tələb edir.

K.S.Stanislavskinin Aktyorun öz üzərində işi metodunu digərlərindən fərqləndirən cəhətlər də mövcuddur. Məsələn, o, aktyorun daxili hislərini, xatirələrini və şəxsi təcrübəsini rol yaratmaq üçün istifadə etməyə üstünlük verir (emosional yaddaş). Başqa metodlarda isə, məsələn, B.Brextin epik teatrında daha çox xarici ifadə və səhnə distansiyasına üstünlük verilir.

K.S.Stanislavskinin Aktyorun öz üzərində işi metodunu başqa metodlardan fərqləndirən digər cəhət isə çoxqatlı rol anlayışı məsələsidir. O, rolu sadəcə səhnədə göstərmək deyil, onu “yaşamaq” prinsiplərinə əsaslanır. Ancaq V.Meyerhold texnikası, davranışa, reflekslərə və impluslara əsaslanır, daxili hislər birbaşa fokusda olmaya bilir.

Stanislavski Aktyorun öz üzərində işi metodunda məqsəd-motiv-fəaliyyət kimi mərhələlər təklif edir. Ancaq digər metodlar daha spontan və ya improvizasiya yönümlü ola bilirlər.

K.S.Stanislavskinin bu metodu realizm teatrına xidmət edir, ona görə də onun aktyorlarının ifa etdiyi rol təbii və inandırıcı olmalıdır. Ancaq Brext və digər teatr nəzəriyyələrinin məqsədi dramatik mesaj və ideya çatdırmaqdır, onlar üçün realizm ikinci plandadır.

Ümumiyyətlə, K.S.Stanislavskinin Aktyorun öz üzərində işi metodu bütün metodların ən alisi hesab edilərək, Qərb və Şərq teatrında ən çox mürciət edilən prinsipdir. Onun bu prinsipinin bir neçə mühüm üstünlükləri mövcuddur. Aktyorun öz üzərində işi prinsipi dərin emosional həqiqəti özündə ehtiva edərək aktyoru səhnədə “rolu yaşamağa” sövq edir. Bu zaman aktyor özünün şəxsi təcrübələrindən və duyğularından yararlanaraq xarakterik hislərini daha inandırıcı ifa edir. Bu metoddan bəhrələnən aktyor rolun daxili motivlərini, niyyətlərini və psixologiyasını çox gözəl anlayır. Bu da xarakterik davranış və reaksiyasını təbii və orijinal edir.

K.S.Stanislavskinin bu metodu zamanı aktyor yalnız rejissorun göstərişlərindən asılı qalmır, eyni zamanda öz yaradıcı yanaşmasını da tətbiq etmək imkanı əldə edir. Bu vaxt aktyor hər səhnə və monoloq üzərində şəxsi təcrübə və analiz apara bilir. Aktyorun öz üzərində işi metodu özünüinkişaf və peşəkar bacarıqların artırılmasına, təcrübə və etibarlılıq qazanmağa geniş şərait yaradır. Qısa desək, K.S.Stanislavskinin Aktyorun öz üzərində işi metodu səhnə sənətində realizm, yaradıcı sərbəstlik və peşəkar inkişafı təmin edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. К.С.Станиславский. Собрание сочинений в 8-и томах. т 3, М., Искусство, 1955, с.244
2. Q.Kristi. Stanislavski məktəbi əsasında aktyor tərbiyəsi. – Bakı, Maarif, 1979, s.14.
3. İ.İsrafilov. Stanislavski və aktyor sənətinin qrammatikası. Bakı, 2021, s. 212.

Хабибли Асмар Гулу кызы

Значение учения К. С. Станиславского «Работа актёра над собой» в совершенствовании индивидуальности актёра

Резюме: В статье под названием «Значение учения К. С. Станиславского “Работа актёра над собой” в совершенствовании индивидуальности актёра» подробно проанализировано учение Константина Сергеевича Станиславского. В статье исследованы принципы метода К. С. Станиславского, а также оценены теоретические и практические аспекты учения «Работа актёра над собой». Приведены мнения авторов, на которых ссылается статья, и выражено отношение к ним. В целом данная статья отражает теоретические взгляды, связанные с актёрским искусством.

Ключевые слова: актёр, режиссёр, учение, театр, образ, роль, индивидуальность, особенность, искусство, сцена.

Habibli Asmar Gulu gizi

**The Significance of Konstantin Sergeevich Stanislavski’s Teaching
“An Actor’s Work on Himself” in the Development of Actor’s
Individuality**

Summary: The article entitled “The Significance of K. S. Stanislavski’s Teaching ‘An Actor’s Work on Himself’ in the Development of the Actor’s Individuality” provides a comprehensive analysis of Konstantin Sergeevich Stanislavski’s teaching. The study examines the principles of Stanislavski’s method and evaluates both the theoretical and practical aspects of “An Actor’s Work on Himself.” It also presents and critically engages with the views of the authors cited in the article. Overall, the paper reflects theoretical perspectives related to the art of acting.

Key words: actor, director, training, theatre, character, role, individuality, trait, art, stage.